
VITA

PÁRTOK ÉS VÁLASZTÓK

FRICZ TAMÁS

A pártszervezeti demokratizmus kérdéséhez

*Elméleti problémák és a magyarországi parlamenti pártok
szervezeti karaktere**

E tanulmányban először vázlatosan azt tekintem át, hogy a nemzetközi szakirodalom fontosabb szerzői szerint a modern pártszervezetek működése mennyiben tekinthető demokratikusnak, illetve, a szervezeti demokrácia milyen strukturális és funkcionális jellemzőkön mérhető le. Az elsősorban teoretikus jellegű kérdések felvázolása után pedig azt vizsgálom, hogy a magyarországi parlamenti pártok szervezeti felépítése és működése mennyire tekinthető demokratikusnak.

A tanulmány az utóbbi témával kapcsolatban nem törekszik átfogó empirikus vizsgálatra, hiszen a pártszervezetek működésével kapcsolatos empirikus felmérések gyakorlatilag még el sem kezdődtek. De általában is elmondható, hogy a hazai szakirodalom eddig mostohán bánt a pártszervezeti problémákkal, a pártok szervezeti karakterével. Éppen ezért a pártszervezeti működésmód néhány elméleti alapkérdésére is igyekeztem választ keresni, támaszkodva a nemzetközi szakirodalom idevágó munkáira.

PÁRTSZERVEZETI DEMOKRÁCIA: MIBEN ÉS MENNYIBEN?

A pártszervezetekről, a szervezetek működési karakteréről régóta zajlik a vita a szakirodalomban: már a század legelején az első pártelméleti munkákban alapvető kérdésként vetődött fel a pártszer-

* A kutatást 1993 novemberében zártam le, a későbbi fejleményeket már nem vizsgáltam.

vezeti demokrácia problémája. Ostrogorski (1964) és Michels (1957) foglalkozott talán elsőként ezzel a kérdéssel, szoros összefüggésben azzal, hogy a pártpalettán megjelentek a honorációpártok után a *nagy tömegpártok*. Michels fejtette ki, ma már politológiai közhellyé vált téziséét az oligarchia vastörvényéről, mely szerint a szervezeti működés szükségszerűen vezet el ahhoz, hogy *a tagok kiszorulnak a döntésekből, s a párt felelős vezetése, a pártbürokrácia magához kaparintja a tényleges hatalmat.*

Érdemes azonban hangsúlyozni, hogy Michels olyan sajátosságot fejtett ki, amely nem pusztán a pártszervezetek, hanem *egyáltalán a modern nagyszervezetek működésében tetten érhető tendencia*, s ilyen értelemben aligha szüntethető meg. Világos, hogy egyfelől a pártszervezetek professzionalizálódásával, bonyolulttá, többszintűvé válásával *a szervezeti szakértelem* kapott alapvető szerepet, másfelől – technikai és egyéb okoknál fogva is – a tömeges tagság már nem juthatott minden döntésnél alapvető, közvetlen részvételi lehetőséghez, az utóbbi helyét a közvetett, képviseleti formák vették át. Emellett óhatatlanul létrejött a pártszervezeteken belül *egy szűkebb, operatív vezetés*, amely a napi kérdésekben döntött, s ezáltal egyre inkább átvette a párt tényleges irányítását. Amit Michels bírált, az valójában általában a nagyszervezetek, a professzionálisan működő szervezetek *strukturális jellemzője*; elkerülhetetlen „technikai” fejlemény, hogy egyfelől megnövekszik a szakértő bürokrácia szerepe, másfelől egy szűkebb vezetés kezébe kerül a szervezet tényleges irányítása.

A michelsi probléma mai szemmel tehát másképpen értelmezendő; a kérdést inkább úgy kell feltenni, hogy a pártszervezetek *szükségszerű „oligarchizálása”* kizárja-e azt, hogy a demokratikus működés fennmaradjon? Kizárt-e, hogy bürokratikus szaktudáson alapuló működésmód, hierarchikus szervezeti struktúra mellett a tagság véleménye valamennyire mégis befolyásoló legyen a döntéshozatali folyamatban? (Ehhez persze rögtön hozzá kell tenni, hogy a párttagok szempontjainak *közvetlen* érvényesülése, a közvetlen pártdemokrácia gyakorlatilag elképzelhetetlen; a kérdés főként az, hogy a közvetett, *képviseleti demokrácia* képes-e működni a párton belül, azaz a tagság képviselőin keresztül képes-e alakítani, formálni a párt egészének arculatát.)

S valójában éppen ez a kérdés az, amire az ötvenes évektől ébredező politológiai szakirodalom a pártszervezeti témában a figyelmét fordította. A Michels-tézisekkel módszeresen vitatkozóak, közöttük Laswell (1936), Ludz (1970) és Eldersweld (1964) azt vizsgálták, hogy Michels nem eléggé szisztematikus, empirikusan nem eléggé alátámasztott tézisei (lásd Köser 1973) a pártelitek megmerevedéséről, a hatalom koncentrálásáról mennyire igazak, s nem azt, hogy a szervezet egésze hogyan alakítható át. Ebben a megközelítésben jutott Eldersweld (1964) arra a következtetésre, hogy a pártoligarchia helyett *pártstratarchiáról* kell beszélni, amelynek az a lényege, hogy *a pártelitek váltogatják egymást a hatalomban*, a hatalom a párton belül osztódik, változó szubkoalíciók jönnek létre (ez különösen igaz az amerikai

pártrendszerre). Ludz pedig Laswell azon tételével vitatkozva, hogy a pártszervezeteken belül elit és ellen-elit harca érvényesül (Laswell 1936), kifejti, hogy többféle elit is működik egy párton belül, így például létezik ún. kemény mag, azután szakember-vezetés, tudós-vezetők stb. (Ludz 1970).

A fenti szerzők a demokratikus működés problémájára abban az irányban keresték a „megoldást”, hogy a pártelitiek belső szerveződése, belső harcai és vitái hogyan alakulnak; amennyiben ugyanis ezen belül „váltógazdálkodás” érvényesül, s ez valamennyire reflektál a tagság különféle megosztottságaira, akkor nem kizárt a belső „képviselési demokrácia” érvényesülése. Ugyanis ebben az esetben arról van szó, hogy ha a tagság nem is tud direkt módon beleszólni a pártvezetés tevékenységébe, az eliten belül megjelenő, *s a tagság elé is kiálló elitcsoportok politikai alternatívákat kínálnak* (s ez mintegy leképezheti a pártrendszer és a választópolgárok kapcsolatát társadalmi méretekben, főként arányos választási rendszer esetén). További kérdés marad persze – s ez újabb elemzések tárgya lehet a szakirodalomban –, hogy a felkínált elitalternatívák, a „pártstratarchia” mennyiben jelentenek a tagság számára reális alternatívákat, azaz valójában *mennyire jelenítik meg a párttagság politikai megosztottságát*.

Az említett szerzők (Eldersweld, Laswell, Ludz) még a tömegpártok időszakában foglalkoztak ezzel a problémával, ám a hatvanas évektől megkezdődött a pártok arculatának, a pártszervezeteknek az átalakulása, a pártok történetének harmadik szakasza. Ez az ún. *néppártok* (catch-all parties, Allerweltparteien) megjelenésének korszaka, amelynek klasszikus jellemzését Kirchheimer adta meg (1965)¹. A *néppártok* a *honoráciopártok* és a *tömegpártok* után azzal a jellegzetességgel bírnak, hogy mindent alárendelnek a fő célnak, a minél több választó megnyerésének. Ebből kiindulva egyfelől nyitottá, többszintűvé válik a pártok politikai arculata, másfelől háttérbe szorul a párttagság nagyságának kérdése, azaz szakítanak a tömeges tagság ideáljával, az ideológiai kötöttségekkel. Ugyanakkor viszont elsődlegessé válik a profi szervezőmunka, a propagandamunka, a választók megnyerésének tudománya stb., ami azt eredményezi, hogy sokszorosan bonyolult, „szakosodott” szervezeti struktúra, bonyolult hierarchikus rend alakul ki ezeknél a pártoknál.

A fenti változás, a néppártok kialakulása tehát általában azzal a következménnyel jár, hogy a pártok kisebb taglétszámmal működnek, de koncentráltabb, hierarchikusabb, szakszerűbb vezetési-döntési rendszerben. Ugyanakkor az ideológiai „oldottság” több lehetőséget nyújt arra, hogy a párton belül különféle politikai irányzatok szerveződjenek meg, hiszen a pártok már nem zárt ideológiai rendszerben működnek, mint a tömegpártok idején; sőt, funkcionálisan még hasznos is az ideológiai sokoldalúság, hiszen ezáltal potenciálisan egyre szélesebb választói kört lehet megnyerni. Ez viszont egyben azzal jár, hogy felerősödik a párteliten belüli tagolódás, *platformosodás*, ami bővíti a párttagság számára is a választás lehetőségét.

A legújabb szakirodalomban újra megjelenik a szervezeti demokrácia problémája, de már nem véletlenül *a pártvezetésen belüli alternatíva-állításra koncentrálva*. A kérdés persze továbbra is ugyanaz: mennyire működik demokratikusan a pártszervezet? Erre a kérdésre az újabb, illetve mai szerzők kisebb-nagyobb eltérésekkel, de hasonlóképpen válaszolnak.

Rudolf Wichard a pártszervezeteken belül az egyik legfontosabb kérdésnek a képviselőjelöltek állítását tartja, s ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy kiválasztásukban általában egy szűk vezetői kör kezében van a döntés joga, a párttagság részvétele e téren csekély (Wichard 1977: 54–66).

Steininger szerint igaza volt Michelsnek abban, hogy a párton belüli demokratikus részvételi igény és az oligarchizálódási tendencia kizárja egymást (Steininger 1984: 79). Peter Haungs pedig úgy vélekedik, hogy a pártok az utóbbi évtizedekben a szervezeti és pártdemokráciát kevésbé tudták fejleszteni, ez nem tartott lépést „pártállami” jellegű kiterjeszkedésükkel (Haungs 1992). Némileg eltérő, s főként Steiningerrel vitatkozó véleményét fejt ki Klaus von Beyme, aki szerint a „demokrácia-deficit” a pártszervezeteken belül ugyan egyértelmű, ám megállapítható, hogy a pártbürokráciáknak koránt sincs akkora hatalma, mint ahogyan azt Michels gondolta; a funkcionáriusok helyett a pártok élén álló hivatásos politikusok a pártszervezetek igazi irányítói.

Beyme ebben a munkájában fejt ki azt is, hogy azokon a pártokon belül figyelhető meg igazán a platformosodás, amelyek elsősorban hatalomra és patronázsra törnek, s kevésbé ideológiai alapú programok megfogalmazására. Ezek pedig kétségtelenül a néppártokat jellemző vonások (Beyme 1984: 304). (Érdekes ugyanakkor – s számomra nem elfogadható –, hogy Kenneth Janda *Political Parties* című átfogó munkájában nem tartja szükségesnek a platformosodás problémájának taglalását.)

Ha vannak is eltérő hangsúlyok, abban a fent idézett szerzők teljesen egyetértenek, hogy *a modern pártszervezeteken belül a politikai alternatívák megjelenítése a különféle elitcsoportok által a demokratikus működés egyik alapfeltétele*. A tagság tömeges, közvetlen részvétele a döntéshozatalban elképzelhetetlen; ez már nem lehet a demokratikus működésmód fokmérője, hanem sokkal inkább a frakciók, platformok, szövetségek stb. formájában jelenhetnek meg a demokratikus alternatívák.

Megítélésem szerint a magyar parlamenti pártok szervezeti karaktere is hasonló szempontok figyelembevételével vizsgálható. Annál is inkább, mert a magyar pártosodás során létrejött mérvadó, s főként a parlamentbe bejutott pártokra jellemző *néppártosodás* tendenciája – igaz, nem abban az „ideáltipikus” értelemben, ahogyan azt Kircheimer (1965) kifejtette. Abban az értelemben viszont igen, hogy a magyar parlamenti pártokra egyfelől nem jellemző a nagyméretű tagság, másfelől többszintű, professzionizálódó, bonyolultan strukturált szervezeteket építettek ki. (A hat parlamenti párt tagsága együttesen

140–145 ezer körül mozog.) E jellemzők egyértelműen hasonlítanak a modern nyugat-európai demokráciák adataira: Klaus von Beyme és Plasser–Ullrich statisztikáiból kiderül, hogy szerte Európában jellemzővé vált a kis létszámú párttagság, s egyúttal jól szervezett professzionális pártapparátus, pártbürokrácia kiépülése (Beyme 1984: 372; Plasser–Ullrich 1992).

Ugyanakkor a nyugati trendekhez képest (és ez fontos eltérés a nyugati néppártoktól) Magyarországon az ideológiai szempontoknak sokkal nagyobb szerepe van a pártok tagolódásában, egymás közötti viszonyaiban, s ez nemcsak a pártok kifelé mutatott karakterében jelenik meg, hanem a párton belüli szerveződésben is. A magyar parlamenti pártokra jellemző, hogy a pártelitok közötti politikai alternatívák, a platformok meghatározott, s egymástól gyakran markánsan eltérő ideológiai irányzatokban testesülnek meg. Az ideológiai viták sajátos természete miatt pedig a magyar pártok platformosodása különös élességgel vetheti fel a hatalmi kérdéseket, gyakran okozhat pártszakadást, vagy legalábbis egyik vagy másik platform „leválását” a pártról (ami Nyugaton kevésbé jellemző).

A következőkben a fenti elméleti szempontokat szem előtt tartva igyekszem a hat parlamenti párt szervezeti jellemzőit vizsgálni.

A MAGYAR PARLAMENTI PÁRTOK: LÉTEZNEK-E DEMOKRATIKUS SZERVEZETI ALTERNATÍVÁK?

A pártszervezeti demokrácia empirikus igényű vizsgálatokor többféle elemzési szempont felmerül; ezek közül nehéz eldönteni, hogy melyek a leginkább adekvátak, melyek mondanak a legtöbbet a felvetett kérdésről, a pártszervezet működési jellemzőiről. Jőmagam ennek eldöntésekor elsősorban Klaus von Beyme és Körösi András megközelítéseit vettem át (Beyme 1984: 105–109; Körösi 1992: 105–109). Ezekre építve, valamint saját megfontolásaim alapján végül is *három dimenzióban* vizsgálom a pártszervezeteket:

a) a szervezeti struktúra és a döntési mechanizmus demokratizmusa;

b) a párttagok jogai, lehetőségei a tisztségviselők megválasztására és a választásokon induló jelöltek állítására;

c) a platformosodás szabályozása, a platformok formalizált jogai a pártélet alakításában.

E három dimenzió vizsgálata elégséges támpontot ad ahhoz, hogy megítélhessük az egyes pártok szervezeti karakterét, működésének demokratizmusát.²

Amikor a hat párt szervezeti jellemzőit próbáljuk vázolni, akkor nem kerülhető el, hogy az FKgP-t azonnal kiemeljük a többi párt közül. Ez a párt ugyanis az egyetlen, amely már a szervezeti, formális előírások, a *pártalkotmányban megfogalmazottak alapján sem tekinthető demokratikusan működő pártnak*, s ezt tényleges működése is

alátámasztja. Az FKgP-ben alapvetően felülről lefelé építkező hierarchikus szervezeti működésmód jellemző, amely végső soron *elnöki rendszernek* tekinthető. Az elnöknek szinte mindenbe beleszólása van, minden szinten elnökölhet, személyileg dönthet az elnökség nevében, s az ő javaslatára jelölik ki az elnökség tagjait is. Az Országos Nagygyűlés nem a demokratikus küldöttválasztásra épül, hanem egyfajta „elnöki” rendre, s ez meghatározza a tagok részvételi lehetőségeit is. Emellett a tagok bevallottan pártfegyelem alatt állnak, a vezetők döntéseibe közvetlenül nem tudnak beavatkozni, további sajátosság az, hogy a szavazások nem titkosak, hanem nyíltak, ami a vezetőségnek, avagy éppen a párt elnökének nagy lehetőséget ad a manipulálásra.

Ezek alapján kijelenthető, hogy az FKgP nem demokratikusan felépülő és működő párt, szemben a többi öt párttal, amelyekre *formailag feltétlenül a demokratikus szervezeti rend a jellemző*. Ezért a továbbiakban csak ez utóbbi öt pártot vizsgálom.

1. Az 1990-ben a parlamentbe jutott öt párt szervezeti működése, döntéshozatali rendje formálisan demokratikusnak tekinthető. Ez megjelenik elsősorban a *szervezeti struktúra, az intézményes döntéshozatali rend* összefüggésében. Általában megfigyelhető, hogy mind az öt párt *három vezető szintet működtet*; a legfelsőbb szinten működnek a helyi küldöttekből választott testületek, amelyek alapvető kérdésekben döntenek, s általában az összes fontos vezető tisztségviselőt megválasztják, ezen kívül az alattuk elhelyezkedő döntéshozó szervezetek, testületek tagjait is. A küldöttekből álló *küldöttgyűlés, országos gyűlés, kongresszus* stb. ellenőrzi és beszámoltatja az alatta helyezkedő két testületet: második szinten a *választmányokat*, amelyek a legfelsőbb döntéshozó szerv két gyűlése között irányítják a párt munkáját, valamint az *elnökséget*, mint operatív testületeket.

Lényeges kérdés, hogy az utóbbi, a harmadik szint, azaz az *operatív irányító testületek* mennyire önállóak, hiszen valóságosan ezek a szűkebb vezető testületek irányítják „rég” tapasztalatok alapján a párt tevékenységét. Az „oligarchizálódás” elkerülésének talán az egyik intézményes garanciája éppen az, ha az operatív, szűkebb vezető testületek kellő intézményes kontroll alatt működnek.

Ebből a szempontól az állapítható meg, hogy mind az öt pártnál az operatív testületek beszámolóval tartoznak a felső két szintnek, s kötelesek a küldöttek gyűlése és a választmányok döntéseinek szellemében működni. Ez alapelv, részletkérdésekben persze vannak eltérések a pártok között; a KDNP-nél és az MSZP-nél az operatív testületek bizonyos intézményesített önállósággal rendelkeznek, míg az MDF-nél és a Fidesznél formailag nincsenek rendkívüli jogai a vezető operatív szervezeteknek. Különösen erős a kontroll az SZDSZ-nél, ahol az Országos Tanács az Ügyvezető Testület bármilyen határozatát elvetheti, s ajánlásokat tehet az Ügyvezető Testületnek.

Fontos kérdés továbbá, hogy *kik hívhatják össze a legfelsőbb döntéshozó fórumot*, s azon milyen napirendek, témakörök szerepel-

nek. A küldöttek rendes összehívásáról az operatív testületek, a szűkebb elnökségek gondoskodnak, kivéve a Fideszt, ahol a második szint feladatait ellátó (tehát a küldöttek gyűlése közti időben a politikai irányítást gyakorló) Országos Választmány hívja össze a Kongresszust, s határozza meg a napirendi pontokat.

A demokratikus működés szempontjából lényeges kérdés, hogy a tagságnak milyen beleszólása van a küldöttgyűlések, kongresszusok összehívásába, illetve a napirendek, témák kiválasztásába. Ebből a szempontból változatos a kép: az MDF-nél és a KDNP-nél a tagságnak nincsenek formalizált jogai a legfelsőbb döntéshozó fórumok összehívására és a napirendi pontok megállapítására, viszont a Fidesznél és az MSZP-nél egyaránt az a gyakorlat, hogy a tagság legalább 10 százaléka kérheti a küldöttgyűlések, kongresszusok összehívását, míg az SZDSZ-nél már ezer tag is elegendő ehhez. Az utóbbi esetben össze is kell hívni a kongresszust, hogy megtárgyalja a tagság által felvetett témákat. Úgy tűnik, *ebben a kérdésben az ellenzéki pártok a koalíciós pártokénál demokratikusabb gyakorlatot követnek.*

A pártok döntéshozó fórumai és a képviselőcsoportok kapcsolatáról alkotható kép viszonylag egyszerű. A modern demokráciák jellemzőinek megfelelően Magyarországon is az a gyakorlat alakult ki, hogy általában a párt vezető testületei határozzák meg a párt parlamenti képviselőinek politizálási terét, lehetőségeit. Ebben semmi meglepő nincs, hiszen amióta felbomlottak a honorációpártok, azóta szerte Európában ez a gyakorlat a jellemző (az USA-ban más a helyzet). A magyar parlamenti pártok vezetősége fenntartja magának a jogot ahhoz, hogy a frakció tevékenységébe beleszóljon, ellenőrizze és felügyelje azt, s emellett az is jellemző, hogy a frakció tagjai általában csak tanácskozási joggal vehetnek részt a pártok legfelsőbb döntéshozó fórumainak munkájában. (Mindez persze nem zárja ki, hogy a frakciók a parlamenten belül egy-egy kérdésben, főleg amikor gyorsan kell döntenet, relatíve önálló véleményt képviseljenek.) Úgy tűnik tehát, hogy a frakciókkal kapcsolatban a magyar parlamenti pártok követik a nagy európai trendeket; ebből a szempontból lényeges különbség nem állapítható meg a pártok között (még ha a Fidesz nagyobb szabadságot ad is frakciójának).

A *területi szerveződést* vizsgálva az az alapvető kérdés, hogy az alsóbb szintek mennyire önállóak, mennyire autonómok döntéseikben és mennyire befolyásolhatják a felsőbb szintek működését. A formalizált jogok szintjén a pártok többségénél a *helyi szervezetek*, illetve a *középszintek* (megyei-fővárosi testületek) autonómiával rendelkeznek. Különösen hangsúlyos a helyi szervezetek önállósága a KDNP-nél és a Fidesznél: mindkét párt alapszabálya deklarálja, hogy a felsőbb területi szint *csak ajánlásokat tehet* a helyi szintek számára, de nem tehet kötelező jellegű előírásokat. Az MSZP-nél is érvényesül az önállóság elve, míg az SZDSZ-nél külön szabályzat teszi lehetővé azt is, hogy a helyi szervezeteken belül mindenféle csoportalakítás lehetséges, és a csoportok is önálló jogokkal bírnak. Úgy tűnik, ez a négy

párt a területi szerveződés szempontjából *az alulról felfelé építkezés* elvét érvényesíti: az alsó szervek hozzák létre a középszinten működő testületeket, s delegálják azok tagjait. Az MDF „kilóg a sorból”, a helyi szervezetek deklarálta a központi politika végrehajtói, nem rendelkeznek politikai önállósággal, tehát ennél a pártnál inkább a felülről lefelé irányuló területi szerveződés a jellemző.

Ha röviden összegezni akarnánk, hogy az *intézményi-szervezeti döntéshozatali rend* az öt parlamenti pártnál mennyiben demokratikus, akkor azt mondhatjuk, hogy *inkább az ellenzéki pártok javára billen el a mérleg nyelve*, de a KDNP nem sokkal marad el ezektől a pártoktól. Talán az MDF-nél kevesebb intézményes garancia van az „oligarchizálódás” veszélyének elhárítására (területi elv, tagok részvételi lehetősége stb.), ám ezzel együtt az MDF-ről sem állíthatjuk, hogy nem demokratikusan felépülő párt.

2. A demokratikus működésmód másik sarkalatos pontja a *tagság beleszólási lehetősége a képviselőjelölt-állításba, a pártvezetők megválasztásába*. Kezdjük talán ez utóbbival, a tisztségviselők megválasztásával, annál is inkább, mert mind az öt pártnál általános tapasztalat, hogy a tagság helyi szervezetein keresztül közvetlenül vagy küldöttei révén javaslatokat tehet a vezetők személyére, akiket a helyi küldöttekből összeálló legfelsőbb fórumokon választanak meg. Igaz, egyik-másik pártnál beiktatódik a vezetőségválasztás folyamatába egy-egy bizottság, amely hivatalosan jelöl, de ezek számára is előírás, hogy a tagok körében tájékozódjanak, és javaslataikat figyelembe vegyék.

Jóval több különbség mutatkozik az öt párt között a parlamenti, illetve helyhatósági választásokon indítandó *pártképviseelő-jelöltek személyének kiválasztási jogát* illetően. Ebből a szempontból főleg a KDNP és az MSZP gyakorlata és szabályzata mutatkozik demokratikusnak: a tagságnak széleskörű beleszólási lehetősége van. A helyi szervezetek mindkét pártnál *önállóan dönthetnek* a jelöltek kiválasztásáról mind a helyhatósági, mind pedig az országgyűlési választásokon – természetesen a saját választókerületükön belül. Az MSZP-nél és a KDNP-nél a területi középszintű testületek hivatottak dönteni a megyei, fővárosi országgyűlési képviselőjelöltek személyéről. Sőt, a kereszténydemokraták esetében a területi koordinációs szervezetek a megyei, fővárosi listák összeállításakor is kötelesek figyelembe venni a helyi szervezetek ajánlásait, javaslatait. Itt is egyedül *az MDF gyakorlata mutatkozik kevésbé demokratikusnak*, s ez szorosan összefügg azzal, hogy a területi szerveződési elv itt – a többi párttól eltérően – a felülről lefelé építkezés, a kevesebb helyi autonómia. Az MDF helyi szervezetei a helyhatósági választásoknál jelölteket állíthatnak ugyan, viszont az országgyűlési választásoknál csak ajánlásokat tehetnek a Választókerületi Egyeztető Fórumnak (VEF). Sőt, a VEF választásaival szemben a megyei választmányok vétót emelhetnek (bár más személyt nem jelölhetnek). A listás jelölteknél is a területi, illetve az Országos Választmány kezében van a végső döntés joga.

Akárcsak a szervezeti-működési renddel, úgy a tagok beleszólási

lehetőségeivel kapcsolatban is azt állapíthatjuk meg, hogy *alapjaiban adva van a demokratikus részvétel lehetősége a tagság, a helyi szervezetek számára. Egyedül az MDF tekinthető részben kivételnek, ahol a területi-helyi szervezetek kisebb önállósága következtében a tagok jelöltállítási jogai is korlátozottabbak* (bár a helyhatósági választások kapcsán e pártnál is adva vannak).

Az eddigiekből kiderül, hogy mind a szervezeti-döntési rend, mind a területi szerveződés, mind a jelöltállítás és a pártvezető-választás szempontjából *a demokratikus működés garanciái lényegében adva vannak a pártokon belül*. Természetesen a fentiekből kiindulva bizonyos különbségeket lehet tenni a formalizált demokratikus garanciák mértéke szerint, s megállapítható, hogy az ellenzéki pártok *több szempontból demokratikusabb intézményi-döntési rendet, szerveződési elveket követnek*, mint a koalíció pártjai, és különösen az MDF (hogy az FKgP-ről már ne is beszéljünk), ám *lényeges eltérések e tekintetben nincsenek*.

Nemzetközi tapasztalatok és a szakirodalomban – igaz nem nagy számban – megfogalmazott következtetések³ alapján megállapítható, hogy a pártélet szervezésében, de különösen a párt politikai arculatának formálásában *a szűkebb, operatív pártvezetőségek jutnak meghatározó szerephez*.

A nagy, demokratikus testületek csak ritkán üléseznek, viszont a mindennapi működés során mégis nap mint nap dönteni kell a pártstratégia alapvető kérdéseiben, s ez a feladat természetesen a párt operatív vezetőségére (elnökségére) hárul. Hiába épülnek be az alapszabályokba, a szervezeti-döntési mechanizmusba intézményes „fékek és ellensúlyok” az operatív vezetés túlhatalmával szemben, a gyakorlatban mégis ez utóbbi érvényesül.

Másfelől a pártoknak nem pusztán általában politikai, hanem *szakkérdésekben* is állandóan véleményt kell formálniuk (például a törvény-előkészítési folyamatban), s a tagság döntő része szakmailag sincs felkészülve arra, hogy ezekben az ügyekben tényleges befolyást gyakorolhasson. Ez utóbbi egyben Ludznak (1970) azt a gondolatát támasztja alá, hogy a pártvezetésen, a párteliten belül különféle funkciókat hordozó elitcsoportok vannak (így például a menedzserek szakértő csoportja stb.), amelyek képesek adott esetben ellensúlyozni egymást, ám *az elitcsoportok belső „demokráciája” még nem egyezik meg a tagság egészére kiterjedő demokráciával*. Mind a napi döntési rendszer, mind a szakkérdések előtérbe tolulása, mind a szervezeti-döntési rend és működés professzionalizálódása és bürokratizálódása végső soron *strukturális szükségszerűséggel szorítja háttérbe a párton belüli közvetlen demokráciát*.

Megítélésem szerint a fentiek érvényesek a magyarországi parlamenti pártok szervezeti felépítésére és működésére is, tehát a pártok szervezeti alapszabályokban rögzített minden jóindulatú „chech-jei és balance-ai” ellenére, minden formálisan garantált részvételi-beeszlő-lási garancia ellenére *a pártelitek, a szűkebb, operatív vezető testületek*

szava a döntő a pártok arculatának megformálásában, a döntések meghozatalában. Ugyanakkor ez a tény a modern pártok keretében korántsem elegendő ahhoz, hogy a pártszervezetek működését nem-demokratikusnak vagy antidemokratikusnak minősítsük. Utóbbi mértékének megítéléséhez sokkal inkább másfajta szempont szolgál, amiről a fejezet bevezetőjében már említést tettem: a pártszervezetek modern működési körülményei között *a demokrácia garanciája az, ha a párt felsőbb szintjein, elitjén belül megjelenhetnek olyan csoportok, irányzatok, amelyek politikai alternatívát kínálnak a tagság egésze számára.*

A kérdés tehát igazából az, hogy ha az adott pártvezetés tevékenységével a tagság, az alsóbb szintek elégedetlenek, akkor van-e arra lehetőségük, hogy politikai platformokat formáljanak, amelyek alternatívát állítanak a kritizált pártvezetéssel szemben, s adott esetben leváltásuk azt. *A pártszervezet demokratikus működésének garanciája tehát a platformképzés, az ellenelit-képzés lehetősége,* amely akkor „elevenedik meg”, amikor a párttagság egyre növekvő része szembe fordul a pártvezetés politikájával.

A PLATFORMOSODÁS MINT KULCSKÉRDÉS

Ha tehát a pártszervezetek belső demokráciájának helyzetét kívánjuk felmérni, akkor leginkább *a platformalapítás jogi-szervezeti lehetőségeire, illetve tényeire* érdemes koncentrálni, s ebből következtetéseket levonni. Vizsgáljuk meg tehát ebből a szempontból a pártokat.

Összességében nézve a „kép” meglehetősen változatos. A KDNP-nél és a Fidesz-nél egyöntetűen az a helyzet, hogy politikai platformok alapításáról és jogairól nem szól az alapszabály, tehát egyik pártnál sem alakulhatnak szankcionált formában platformok. Amíg azonban a KDNP-nél emögött az az indoklás húzódik⁴, hogy a párton belül nincsenek igazi platformok, és nincs is igény a platformalapításra, addig a Fidesz is egyfelől ugyanezt állítja⁵, másfelől viszont tág lehetőségeket kínál a véleménynyilvánításra a tagság, a helyi szervezetek számára. Az alapszabályuk ugyanis leszögezi – mint arról már korábban volt szó –, hogy a tagok kisebbségi véleményüket egyénileg és *közösen* is képviselhetik, ezen túl a csoportok saját álláspontot alakíthatnak ki, javaslatokat tehetnek a Fidesz testületeinek, különvéleményüket bármikor nyilvánosságra hozhatják stb. A direkt platformalapítás lehetősége tehát a kutatás időpontjában nem állt fenn a Fidesz-nél (pontosabban erről nem rendelkezett az érvényes alapszabály), ám a különvélemények szervezett képviselésének tág kerete magában hordja egyfajta kvázi-platformalapítás lehetőségét (amit a Párbeszéd Platform 1993. november 14-i megalakulása egyértelművé tett).

Némileg más a helyzet az MDF-nél, ahol ugyan formailag szintén nincs elismerve a platformalapítás joga, ám mozgalmi szerveződések,

szellemi műhelyek működhetnek a párton belül. A valóságban azonban az a helyzet, hogy politikai platformok kezdettől fogva működtek a párton belül, éles vitákat folytatva egymással, alternatívát kínálva a párt tagjai számára. A pártszabályzat azonban nem engedi meg, hogy ezek a csoportok formalizált jogokkal is rendelkező platformokká szerveződjenek.

Ezzel szemben az MSZP-nél és az SZDSZ-nél formalizáltan is figyelembe veszik a platformok létezését. Az MSZP alapszabálya egyértelműen kimondja a platformalapítás szabadságát, s a kongresszusokon is bizonyos lehetőségekkel rendelkeznek ezek a csoportok. (Küldöttcsoportok alakulhatnak, amelyek a tagjaik közül különféle bizottságokba delegálhatnak egy-egy személyt stb.) Ez egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hiszen az MSZP-ben már a megalakulás pillanatában több platform létrejött; ezek a későbbiekben is többé-kevésbé fenntartották működésüket, bár jelentőségük csökkent. A már kialakult helyzetre, a platformok létrejöttére az alapszabálynak is „reagálnia” kellett, így az MSZP-n belül nincs akadálya a platformalapításnak. Az MSZP III., 1992. májusi szegedi kongresszusán a Baloldali Tömörülés fel is lépett platformként, részt vett a bizottsági munkákban is. A platformok, illetve az őket reprezentáló politikusok közötti kisebb-nagyobb konfliktusok azóta is jellemzik a pártot.⁶

Érdekesen alakult a helyzet az SZDSZ-en belül: a korábbi alapszabály (1993. május 29-ig) formálisan nem rendelkezett a platformalapítás lehetőségéről, bár különféle tagozatok, körök, klubok létrehozását engedélyezte, s a helyi szervezetek különféle politikai akciókat is kezdeményezhettek. Ám még a korábbi alapszabály megszületése után, 1991-ben és 1992-ben négy politikai csoportosulás jött létre a párton belül, amelyek a platformok minden jegyét magán viselték. Ezt a „spontán” kialakult helyzetet tudomásul véve jött létre a megállapodás az Ügyvezető Testület és a Liberális Koalíció között 1992. április 13-án, amelyben egyfelől elismerték a platformok létezését, másfelől bizonyos formalizált részvételi jogokat adtak számukra, majd az SZDSZ 1993-as küldöttgyűlésén elfogadott új alapszabály „hivatalossá” tette a platformalapítás lehetőségét. (Lényegében tehát az SZDSZ-ben is az történt, ami az MSZP-ben, csak bizonyos időbeli késéssel.)

Jelen pillanatban a vizsgált öt pártból (ha úgy tetszik, hatból) *négyben működnek politikai platformok*: az SZDSZ-ben, az MSZP-ben, a Fideszben, az MDF-ben. Közülük *két párt elismerte a platformok létét és jogait*, míg az MDF ez idáig nem adta meg ezeket a jogokat az egyébként minden szempontból platformként működő politikai csoportosulásoknak. A Fidesz Fodor Gábor kilépése és a Párbeszéd Platform megalakulása után (a kutatás lezárásának időszakában) kénytelen szembenézni a platformosodás kérdésével. A KDNP-nél nem működnek platformok, s az érvényben lévő alapszabályok sem foglalkoznak a platformosodás lehetőségével, feltételeivel.

Mire következtethetünk a fentiekből? Elsődlegesen arra, hogy a

platformosodás lehetősége attól függetlenül létezik egy párton belül, hogy az alapszabályokban rögzítik-e a platformok jogait, avagy sem. *A platformok ott és akkor jönnek létre, amikor az adott vezetőségek legitimitása megkérdőjeleződik, vagy léteznek alternatív elképzelésekkel rendelkező csoportok, amelyek vagy képesek a saját arculatukhoz formálni a párt egészét, vagy végső esetben kiválnak a pártból.* Szemléletesen bizonyítja a platformok létrejöttének valóságos gyakorlatát, politikai körülményeit az SZDSZ esete. A párt 1991-es Alapszabálya még nem számolt platformokkal, hiszen nem voltak ilyenek. 1991 őszén azonban Tölgyessy Pétert választották a küldöttek elnöknek, s az Ügyvezető Testületbe is az elnök „pártfogói” kerültek, miközben az SZDSZ ún. kemény magja, a volt demokratikus ellenzék tagjai, akik a párt szűkebb elitjét alkotják, kimaradtak az ügyvezető testületből. Ekkor hatalmi patthelyzet alakult ki az SZDSZ-ben, hiszen Tölgyessy és hívei az Ügyvezető Testület felett hatalmat gyakoroltak, míg a „kemény mag” tagjai az Országos Tanácsban tömörültek. A párt régebbi elitje ekkor jutott arra az elhatározásra, hogy Tölgyessyék ellensúlyozása érdekében a már korábban megalakult platformoknak formális jogokat kell szerezni, hogy ezzel is ellensúlyozni lehessen a Tölgyessy-vonalnak az Ügyvivő Testületben (tehát a legfontosabb operatív testületben!) koncentrálnó hatalmát. A platformok megalakulása, a Liberális Koalíció létrejötte és a megegyezés tehát kifejezetten konkrét okoknál fogva következett be, s éppen azzal a céllal, hogy a pártelit egyik csoportja által „nemkívánatosnak” tartott hivatalos pártvezetésnek alternatívát lehessen állítani. S hogy a platformok valójában mennyire *funkcionális eszközei* a párton belüli, a pártszervezeti demokráciának, azt éppen az bizonyítja, hogy miután 1992 őszén Pető Iván került a párt élére, s az Ügyvezető Testületbe főként a régi elit tagjai kerültek, a korábban Tölgyessyvel szemben megalakult platformok fokozatosan a háttérbe szorultak, elveszítették jelentőségüket.

Nem szorultak viszont háttérbe 1993. május-júniusig az MDF-en belüli platformok; egyfelől, mert nem kaptak még formalizált jogokat, de még inkább azért, mert a párton belül a fenti időpontig nem dőlt el a hatalmi harc a centrumot képviselő Antall-irányzat és a szélsőjobboldallal kacérkodó radikális népi irányzat között. A Csurka Istvánhoz kötődő nép-nemzeti kör nem tudta a saját képére formálni a pártot, viszont hosszú ideig nem sikerült őket teljesen háttérbe szorítani sem – egészen az 1993. május-júniusi kizárásukig.

Az MSZP-ben is felismerhető egy, de inkább két-három platform léte (amelyek közül csak egy formalizált), nyilvánvalóan azért, mert a jelenlegi vezetés nem mindenben elégtí ki az egyes elitcsoportok elvárásait.

A platformalapítás lehetősége tehát funkcionális eszköz a pártszervezetben belül a hatalomkoncentráció megakadályozására, politikai alternatíva állítására sajátos csoportérdekekből, vagy a vezetés tényleges illegitimmé válása okán. Ha tehát a pártszervezeti demokráciát

vagy annak hiányát akarjuk vizsgálni, akkor éppen azt kell elemeznünk, hogy *mennyire adott a platformalapítás tényleges szabadsága*. Innen nézve azt állapíthatjuk meg, hogy az SZDSZ és az MSZP a platformalapításnak nem állít gátat, sőt formalizálja és elismeri a platformok beleszólási-részvételi jogait; ezzel szemben az MDF engedi ugyan az irányzatok működését, de nem hajlandó politikai alternatívaként elismerni azokat. Ebből a szempontból tehát az SZDSZ és az MSZP pártszervezetei demokratikusabbak, mint az MDF-é.

A Fidesznél sajátos helyzet állt elő: a párt sokáig el akarta hitetni a közvéleménnyel és talán saját magával is, hogy minden szempontból egységes politikai szervezet, így nincs szükség platformokra sem a párton belül – nem is került be az Alapszabályba 1993 novemberéig a platformosodás formalizált lehetősége. Az 1993. áprilisi kongresszus után azonban egyre világosabbá vált, hogy az Orbán Viktor által képviselt nemzeti orientációjú jobbközép liberális irányzattal sok mindenben eltérő véleményt képvisel a Fodor Gábor által „fémjelzett”, emberi jogokra orientált, inkább balközép jellegű szociálliberalizmus. S mivel az Orbán–Kövér-féle irányzat lett a párt hivatalos irányzata, ezért felmerült a kérdés: hogyan helyezkedjen el a párton belül a Fodor-féle politika, ha sok mindenben eltérő a véleménye, ám a pártvezetés által sugallt „egységes párt”-képletbe aligha fér bele a platformalapítás lehetősége –, hogy most a formális lehetőség hiányát ne is említsük. Ilyen feltételek között a „válasz” korántsem véletlenül lett az, hogy Fodor Gábor és társai 1993 novemberében kiléptek a pártról.

Ezek a fejlemények, a párt egységessége nimbuszának drasztikus elvesztése következménye volt annak a ténynek, hogy korábban nem alakult ki a Fidesznél egy természetes megengedő viszony az irányzatosodással, platformosodással szemben. Mivel a platformképződés mint valamifajta nemkívánatos jelenség értelmeződött a Fideszben, ezért az elkerülhetetlen ellen-elitképződés csak drasztikus végeredményhez vezethetett – akárcsak az MDF-nél.

Kevesebbet mondhatunk a KDNP-ről, mely pártnál megalakulásától fogva mind a mai napig nem jöttek létre igazi platformok, legfeljebb csak ezek valamifajta csírái, kezdeményezései. Nincs elég adatunk és elég információnk annak megítéléséhez, hogy ez minek „köszönhető”: annak-e, hogy a fennálló, hivatalos pártvezetőség e pártnál „minden gyanú felett állva” irányítja a pártot a tagság legnagyobb meglegedésére, azaz a pártvezetés legitím, s így kiváltó ok híján nem is jönnek létre alternatívát jelentő platformok; avagy arról van szó, hogy a pártvezetés formális és informális eszközeit kihasználva elfojtja a platformosodási törekvéseket, s ezáltal erős hatalomkoncentrációt valósít meg. (Az viszont egyértelmű, hogy az FKGP-nél az utóbbiról van szó, ráadásul többé-kevésbé nyíltan és vállaltan.) A KDNP esetében elhamarkodott dolog lenne bármilyen következtetést megfogalmazni; valószínűleg az elkövetkező évek mutatják azt meg, hogy a felületi szinten teljesen egységes vezetés a pártnál mennyire csak látszat, vagy mennyire valóság.

ÖSSZEGZÉS

Nehéz lenne összegzésképpen általános véleményt formálni a magyar parlamenti pártok szervezeti karakteréről, hiszen a kép korántsem egyértelmű és tiszta. Mindenesetre *formalizált szinten az öt pártnál a demokrácia garanciái többé-kevésbé adva vannak*, s úgy tűnik, hogy a demokratikus működés egyik alapfeltétele, a platformosodás, politikai alternatívaállítási lehetőségei a pártok egyes vezető csoportjai akarától függetlenül is léteznek. A tapasztalatok alapján azok a pártok „jártak jobban”, s tudták megoldani hamarabb szükségszerűen jelentkező belső konfliktusukat, amelyek a platformosodást természetes jelenséggként fogták fel; más pártok drasztikus döntések, esetenként súlyos belső válságok után jutottak-jutnak el a különféle irányzatok, ellen-elitek párton belüli természetes együttlétének elfogadásáig, vagy a „szakításig”. Azt hiszem, az áll a legközelebb az igazsághoz, hogy az elitek belső harca és a platformosodás szempontjából *a magyar parlamenti pártok nem jobban vagy nem kevésbé demokratikusak, mint a fejlett nyugat-európai országok parlamenti pártjai*, hanem legfeljebb kevesebb tapasztalattal rendelkeznek a párton belüli hatalmi harcok kezeléséhez, feloldásához.

Valószínűleg nem tekinthető hazai sajátosságnak, „különlegességnek” az sem, hogy a platformképződés *nem alulról indul, hanem kifejezetten felülről, a párteliten belüli ideológiai-politikai ellentétek következtében*. Ez egyaránt megfigyelhető az SZDSZ-nél, az MSZP-nél, a Fidesz-nél és az MDF-nél, de ide sorolhatjuk a KDNP kisebb súlyú és jelentőségű irányzatosodását is. A platformképződés, mint korábban említettem, *vagy a vezetés tényleges illegitimmé válása, vagy sajátos elit-érdekcsoportok hatalmi törekvései folytán jelentkezik*, s általában vezetőváltást igyekszik kikényszeríteni a pártszervezeten belül. Amennyiben a hivatalos vezetés vált illegitimmé, még mindig elképzelhető, hogy vagy alulról, vagy felülről indul politikai alternatíváképzés a vezetés megdöntésére, tehát ez is lehet demokratikus vagy elitista jellegű. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az említett pártok esetében nem elsősorban a vezetés tagság előtti illegitimmé válása a fő oka a platformképződéseknek, hanem sokkal inkább *meghatározott elitcsoportok sajátos hatalmi-politikai érdekeinek érvényes juttatási szándéka*. Ezt már láthattuk az SZDSZ részletesebben taglalt esetében, ahol az egyik elit szemben állt a másik elittel, s a patthelyzet folytán valahogyan – és időlegesen – meg kellett egyezniük, de láthattuk az MDF-nél is, ahol a nép-nemzeti platform egyértelműen át kívánta venni a párton belüli hatalmat, s végül tapasztalhattuk az MSZP-nél is, ahol a Baloldali Revízió platform és a Szociáldemokrata Tömörülés (de említhetnénk a szindikalistákat és a nemzeti vonalat is) elsősorban a párteliten belüli néhány markáns személyiséghez kötődően jelenik meg és működik. A Fidesz esete pedig csak annyiban más, hogy a Fodor-féle irányzat nem feltétlenül kívánt hatalmi pozícióba kerülni,

ám egyenrangú viszonyokat sem sikerült elérnie a párton belül az Orbán vezette centrummal, így végül kénytelen volt távozni a pártból.

Természetesen az, hogy a párteliten belül jelennek meg a platformok és hoznak létre politikai alternatívákat, inkább csak ténymegállapítás, s nem értékelés, hiszen a tagság számára ezek is megadják a politikai választás lehetőségét. Az elit által felülről szervezett platformok és alternatívák tehát kvázi-demokratikus módon segítik a tagságot abban, hogy választani tudjon, hogy elmozdítsa vezetőit, ha éppen elvesztette a beléjük vetett bizalmát.

Más kérdés az – s erre empirikus adatok hiányában általános választ nem tudok adni –, hogy a pártelitek által kínált politikai-ideológiai alternatívák mennyire találkoztak a tagság választási igényeivel. Mindenesetre két markáns példa azt mutatja, hogy nem mindig. Az első: az MDF 1993. januári Országos Gyűlésén például szinte mindenki azt várta, hogy a Csurka-féle nép-nemzeti platform és az Antall vezette centrum (plusz a liberális tömörülés) kenyértörésre viszi a dolgot, s a tagság „dönteni” fog közöttük; ám korántsem ez történt, kiderült ugyanis, hogy a tagság nem ilyen platformokban és szembenállásokban gondolkodik, s a többségnek egyaránt szüksége van Antallra és Csurkára (sőt Debreczenire is), tehát az ilyen platformosodást nem tartották szerencsésnek és indokoltnak. (Más kérdés, hogy végül Csurkáéknek mégis távoznuk kellett.) A másik példa az SZDSZ 1992. évi küldöttgyűlése. Itt bebizonyosodott, hogy a Tölgyessy-féle irányzat (mögötte a Polgári Demokrata Kör), valamint a Pető-féle irányzat (mögötte a Liberális Koalíció) között az elnök személyében ugyan döntenie kellett a tagságnak, ám ezt nyomban „kompenzálták” Tölgyessy legmagasabb szavazatarányú beválasztásával az ügyvezető testületbe. Vagyis az SZDSZ-tagság nem tartotta adekvátnak a Pető-Tölgyessy-féle szembenállást, ebben pusztán az elit rivalizálását látta, s „dönteni” sem volt hajlandó a felkínált alternatíva-szituációban. De elmondható a legfrissebb tapasztalatok alapján az is, hogy a Fidesz-tagság nagy része sem kívánt dönteni Orbán Viktor és Fodor Gábor között, s leginkább sajnálattal vették tudomásul az egyik vezető egyéniségnek és követőinek a távozását.

Mire mutat mindez? Arra, hogy Magyarországon a demokratikus keretek úgy funkcionálnak, ahogyan a pártok Magyarországon létrejöttek, s ahogyan a pártrendszer és az állampolgárok kapcsolatrendszere kialakult a pártosodás során. A pártok a politizáló értelmiségi elit tevékenysége révén, „felülről” jöttek létre, s az így létrehozott, meghatározott ideológiai arculatú pártvezetőségek toborozták össze tagságukat, majd alakították ki a pártszervezeti struktúrákat (amelyek formailag nagyjából-egészében demokratikusak). Vagyis, ahogyan a pártrendszer politikai-ideológiai tagoltságát, úgy a pártszervezeteken belüli politikai-ideológiai platformosodást is a pártelitek határozzák-határozták meg, s így kínálnak politikai alternatívákat az állampolgároknak, illetve a párttagságnak. A pártszervezetek demokráciája ebből a szempontból *elitdemokrácia*, ám e fogalom tartalma nem értékelő-

minősítő, *hanem szociológiai*: azt fejezi ki, hogy miként jöttek létre, szerveződtek meg a pártok, s hogy a pártszervezetek formálisan demokratikus keretei között a politizálásnak, a döntéshozatalnak és a hatalomgyakorlásnak *milyen típusa* valósult meg. Ez korántsem jelenti azt, hogy az adott párt rosszul működjön, pusztán egy szervezeti adottságot jelöl, ráadásul a nyugat-európai pártokon belül is gyakran figyelhetők meg hasonló jellegzetességek. Arról nem is beszélve, hogy *a pártokon belüli elitdemokrácia mindenben felette áll a pártidiktatúrának*, amelyben a tagság semmilyen lehetőségekkel sem rendelkezik a párt arculatának formálásában. A pártelitek közötti alternatívák, irányzatok, platformok megjelenése és küzdelme, ha nem is mindig felel meg a tagság politikai megosztottságának, végső soron a pártszervezetben belüli szükséges *vezetőség-váltógazdálkodás* lehetőségeit teremti meg – tehát valóságos funkciókat tölt be. A tagságnak pedig adva van a lehetősége, hogy a számára *kevésbé rossz* (vagy legyünk jóindulatúak: *az inkább jobb*) platform, irányzat oldalára álljon, s annak vezetőit szavazataival támogassa.

Összegzésképpen azt mondhatjuk a parlamenti pártok szervezeti karakteréről, hogy a magyar pártok is elszenveték a modern pártokra jellemző, egyébként elkerülhetetlen demokrácia-deficitet, ami a pártszervezetek szakszerűsödése és egyben bürokratizálása, valamint az operatív irányítás hatalmának, súlyának megnövekedése miatt következett be. Ez azonban ma már nem igazi értékmérő; sokkal inkább értékmérő az, hogy a pártvezetés hatalmának monopolizálódását milyen mértékben lehet ellensúlyozni politikai platformok, intézményesített politikai alternatívák létrehozásával. Nos, ebből a szempontból a parlamenti pártok „nem állnak rosszul”, hiszen úgy tűnik, lehetőség nyílik a hatalomkoncentráció ellensúlyozására a pártokon belül. Ugyanakkor az alternatívák főként mint a pártelitek, s nem a tagság alternatívái jelennek meg, s ezek hol több, hol kevesebb hitelességgel jelenítik meg a tagság körében jelentkező megosztottságokat, politikai törésvonalakat.

Egyszóval, *a pártszervezetek belső működésmódja, demokratizmus-a nagymértékben leképezi azokat a jellemzőket, amelyek a parlamenti pártrendszer egésze és a társadalom, az állampolgárok kapcsolatában mutatkoznak*. Ezek a jellemzők azonban korántsem teszik működésképtelenné a pártszervezeteket; egyszerűen csak meghatározzák a parlamenti pártok szervezeti működésmódjának karakterét.

JEGYZETEK

¹ A pártok történetének eddigi három nagy típusáról magyar nyelven Pokol Béla ad kitűnő összefoglalást (1989: 268–292).

² A konkrét kifejtés előtt azonban még három fontos módszertani és tematikai megjegyzést kell tennem. Az első az, hogy a pártszervezetek vizsgálatánál nagymértékben támaszkodtam a kutatás zárásának időpontjában – 1993 novemberében – érvényben lévő, a pártok szervezeti felépítését rögzítő szervezeti

alapszabályokra, ezen túlmenően azonban tapasztalataimat a pártok különböző testületeinek ülésin végzett résztvevő megfigyelésekből, valamint a pártok szervezeti szakértőivel folytatott mélyinterjúimból merítettem. Másodszor a pártok szervezeti jellemzőinek taglalásába, vizsgálatába nem vettem bele a kormányzópártok esetében a pártszervezet és a kormányzati szervek kapcsolatrendszerét. Erre a megoldásra végül is az késztetett, hogy igazán alapos tudományos módszerekkel még nem lehet vizsgálni a pártszervezet és a kormányzati szervek kapcsolatát, mivel ezek a viszonylatok még jórészt informális, nehezen áttekinthető és követhető tárgyalásokon alakulnak, s például az Alapszabályokban sincsenek tételesen rögzítve (legfeljebb érintőlegesen, kevés tartalmi információt adva). Ezt a témakört tehát kényszerűségből „ejtenem” kellett. Harmadszor meg kell jegyezni, hogy vizsgálatom a parlamentbe 1990-ben bejutott hat pártra koncentrált, s nem veszem tekintetbe azokat a kis pártokat, amelyek néhány képviselője a parlamentben ül (pl. Nemzeti Demokrata Szövetség, Agrárszövetség, Magyar Érdék Pártja, Piacpárt stb.). A formálisan parlamenti frakciót kiállító Magyar Igazság és Élet pártja sem került be az elemzésbe a kellő időbeli rálátás hiánya miatt.

³ Lásd ezzel kapcsolatban Beyme már többször idézett munkáját (1984: 303).

⁴ Többek között Domokos Mátyás szervezeti vezető személyes közlése.

⁵ Többek között Kövér László képviselő személyes közlése.

⁶ Többek között Mérő Tamás szervezeti vezető személyes közlése.

IRODALOM

- Beyme, K.v. 1984. *Politisch Parteien in westlichen Demokratien*. München-Zürich
- Eldersweld, S. J. 1964. *Political Parties. A Behavioral Analysis*. Chicago
- Haungs, P. 1992. Aktuelle Probleme der Parteiendemokratie. *Jahrbuch für Politik*, 1. Baden-Baden: Nomos
- Kircheimer, O. 1965. Die Wandel des Westeuropaischen Parteiensystem. *Politische Vierteljahresschrift*, 6.
- Körösenyi András 1992. *Eszmék és tömegek vonzásában*. ELTE ÁJK Politológia Tanszék
- Köser, H. 1973. Empirische Parteienforschung. In: *Partei und System. Eine kritische Eintrührung in die Parteienforschung*. Hrsg.: Wolfgang Jager. Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz, 28–58. o.
- Laswell, H. 1936. *Politics. Who get What, When and How*. New York
- Ludz, P. C. 1970. *Parteielite im Wandel. Funktionsaufbau, Sozialstruktur und Ideologie der SED-Parteiführung*. Köln-Opladen
- Michels, R. 1957 (1925). *Zur Soziologie des Parteienwesens in der modernen Demokratie*. Stuttgart
- Ostrogorski, M. 1964 (1901). *Democracy and the organization of Political Parties*. Chicago
- Plasser, F.–P. A. Ulram 1992. Überdehnung, Erosion, und rechtspopulistische Reaktion. Wandlungsfaktoren des Österreichischen Parteiensystems im Vergleich. *Österreichische Zeitschrift für Politik*, 2.
- Pokol Béla 1989. *Politikai reform és modernizáció*. Magvető
- Steininger, R. 1984. *Soziologische Theorie der Politischen Parteien*. Frankfurt–New York: Campus Verlag
- Wichard, R. 1977. *Parteien in der Demokratie*. Hirdesheim–New York

